

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ КРИТЕРІЇ

Викладені результати дослідження сутності ефективності виробництва та її критеріїв в контексті збалансованого розвитку економіки країни

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин на першому плані у товаровиробників є отримання прибутку і цій меті підпорядковуються процеси концентрації, спеціалізації та інтеграції. Наслідком є прискорений розвиток галузей, що виробляють рентабельну продукцію і банкрутство галузей, які виробляють менш прибуткову (іноді збиткову), проте необхідну суспільству продукцію. Загострюється проблема збалансованого розвитку економіки країни і, преш за все, в контексті забезпечення продовольчої безпеки населення. Необхідний чіткий орієнтир, основний критерій для ухвалення рішення. Отже, для вирішення кола протиріч пропорційного розвитку народного господарства країни виникає потреба постійного вивчення, перш за все, проблеми ефективності.

Стан вивчення проблеми. Проблема ефективності виробництва в контексті забезпечення збалансованого розвитку економіки розкрита у працях Андрійчука В.Г., Россохи В.В., Крилема Й. та інших вчених. Разом з тим, складність і багатогранність проблеми зумовлюють постійне її вивчення.

Метою дослідження є визначення сутності ефективності виробництва та її критеріїв в контексті збалансованого розвитку економіки країни.

Результати досліджень. Проблема ефективності протягом тривалого часу є предметом пильного вивчення економістів. Термін «ефективність» трактується з латинської як результативність певного процесу, дії. Ефективність пов'язана з цілеспрямованою, раціональною людською діяльністю, тобто з пізнанням, осмисленням і працею. Тільки цілеспрямована, раціональна праця може бути ефективною. В суспільному розумінні ефективно те, що приносить бажані результати, веде до

досягнення мети всього суспільства або колективів і їх окремих членів.

Розвиток суспільства відбувається відповідно до системи об'єктивно існуючих економічних законів, які діють незалежно від свідомості людей і на відміну від законів природи проявляються через діяльність людей. Це означає, що загальні економічні закони в різних суспільно-економічних формаціях використовуються в практичній діяльності різними способами, що витікають із специфічних законів даної формації. Їх існування і дія визначаються пануючими виробничими відносинами і в першу чергу відносинами власності.

При феодализмі головна умова, що визначає ефективність суспільного виробництва – феодальна земельна рента. При капіталізмі – додаткова вартість, яка виступає головним чином у формі капіталістичного прибутку. При соціалізмі – суспільні споживчі вартості, що задовольняють матеріальні і духовні потреби суспільства, сприяють зростанню добробуту та розвитку всіх членів суспільства.

Отже, економічна ефективність – соціально-економічна категорія, пов'язана з розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин, властивих даному способу виробництва. Вони визначають її зміст, мету і критерії.

Сутність ефективності – рівень оволодіння і використання в процесі діяльності людей об'єктивних законів соціально-економічного розвитку суспільства, які визначають мету процесу відтворювання і засоби її досягнення.

З вище зазначеного випливає, що економічна ефективність передбачає використання всього комплексу економічних законів.

Таким чином, проблеми зростання економічної ефективності тісно пов'язані з системним рівнем реалізації, тобто оволодінням і

використанням економічних законів за допомогою пізнавальної і трудової діяльності людей, з оптимізацією всього соціально-економічного розвитку і мінімізацією витрат праці з розрахунку на одиницю корисного ефекту, тобто з максимальною економією часу.

Визначення критерія ефективності пов'язано з необхідністю використання різних варіантів розвитку економіки, структури ресурсів виробництва, а також продуктів праці у сфері виробництва і споживання. На кожному етапі розвитку економіки є декілька способів і засобів вирішення однієї і тієї ж економічної задачі. При цьому кожний спосіб, як правило, супроводжується ситуацією, при якій використані в різних поєднаннях чинники проявляються суперечливо в різних показниках. В той же час деякі ресурси і можливості виробництва завжди відносно обмежені і на практиці необхідно вибрати оптимальний (найефективніший) варіант їх використання. В цьому випадку потрібен вирішальний підхід - критерій для ухвалення рішення.

В економічній літературі поняття критерія і показника часто ототожнюються. Кожна категорія є певним абстрагуванням явища або процесу, його істотних сторін і взаємозв'язків. Вона має якісну і кількісну сторони. І оскільки критерій відображає певні виробничі відносини, він відображає і якісну сторону цих відносин. Тому критерій економічної ефективності повинен знаходитися в нерозривному зв'язку із специфічними економічними законами і в першу чергу з основним економічним законом даного способу виробництва, виражаючи ступінь його реалізації.

Разом з якісною характеристикою необхідний і кількісний вираз як міра кількісної характеристики явища або процесу. Це дає можливість з єдиних позицій оцінювати і аналізувати отримані результати, знаходити оптимальні варіанти при плануванні економічного розвитку.

Критерій як мірило економічної ефективності конкретизується через показники, які служать кількісним виразом цього вимірника. Вони повинні якомога точніше відображати рівень і динаміку ефективності. Аналогічні зв'язки існують між допоміжними критеріями і

показниками, що відображають окремі сторони основного критерія ефективності. Вони в певній мірі висвітлюють ті або інші сторони основного критерія ефективності виробництва залежно від конкретного етапу розвитку економіки і потреб суспільства.

Практика вимірювання ефективності показує, що для різної мети, рівнів розвитку і господарювання, галузей виробництва потрібні різні показники. Важливо, проте, щоб вони були органічно пов'язані з основним критерієм ефективності, не суперечили йому і забезпечували порівнянність результатів і витрат на всіх рівнях. Це передбачає, що показники повинні встановлюватися на основі єдиної для всіх галузей виробництва методики.

Які ж вимоги повинні ставитися до основного критерія економічної ефективності?

Поділяємо думку Й. Крилека, що основний критерій ефективності повинен відображати соціально-економічну сутність даного способу виробництва і його об'єктивну основну мету; бути незмінним не тільки протягом певного періоду, але і всіх етапів розвитку економіки; мати пріоритет при ухваленні рішень на всіх рівнях планування і управління; максимізувати корисні результати і мінімізувати витрати; бути застосовним у всіх ланках виробництва (підприємство, галузь, народне господарство); мати кількісний вираз; правильно орієнтувати при виборі варіантів, коли ресурси обмежені, а корисні результати суперечливі [1].

Враховуючи вище сказане, вважаємо, що основним критерієм підвищення економічної ефективності виробництва (з позицій народного господарства) є зростання фізичного обсягу національного доходу на душу населення в оптимальній структурі на основі неухильного зростання суспільної продуктивності праці при раціональному використанні виробничого потенціалу.

При цьому ресурсний підхід до тлумачення категорії виробничий потенціал вважаємо як такий, що не повною мірою розкриває дану категорію. Поділяємо думку В.В. Россохи, що виробничий потенціал – це сукупність ресурсів, кількісні та якісні складові яких, а також їх оптимальна структура й уміння раціонально використовувати визначають

виробничу і комерційну здатність суб'єкта господарювання, а також територіальні особливості, природні умови, традиції, які склались у виробничих відносинах і безпосередньо впливають на результативні показники виробничої діяльності [2].

На рівні сільського господарства критерій економічної ефективності виробництва виявляється в збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції (продовольчих товарів) на душу населення з урахуванням необхідної її структури, якості, часу і місця виробництва при зниженні суспільно необхідної праці на одиницю продукції і раціональному використанні виробничого потенціалу.

При цьому виходили з того, що критерій ефективності сільськогосподарського виробництва є похідним від основного критерія, тому не суперечить йому, а підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва сприятиме росту ефективності народного господарства в цілому.

Оскільки базисним елементом критерія ефективності є ріст суспільної продуктивності праці (або зниження суспільно необхідної праці з розрахунку на одиницю продукції) вважаємо за доцільне розглянути дане питання.

Наразі немає єдиної позиції вчених з приводу сутності суспільної продуктивності праці. Одні вважають, що суспільна продуктивність праці тотожна з продуктивністю сукупної праці і ріст першої є ріст останньої. Інші - порівнюють її з продуктивністю живої праці, оскільки все в кінцевому підсумку зводиться до витрат живої праці. Проте, на нашу думку, найповніше розкривають дану категорію ті вчені, які суспільну продуктивність праці відображають показником продуктивності сукупної праці, але за умови, що одночасно із зростанням продуктивності праці в тій же мірі збільшується кількість продукції, необхідної суспільству (корисні ефекти). Оскільки інколи в практичній діяльності суб'єктів господарювання показники продуктивності праці (живої чи/і сукупної) можуть свідчити про її зростання, а обсяг виробленої продукції всупереч суспільним потребам не росте або навіть знижується. Тому не всяке зростання обсягу продукції або продуктивності живої чи/і сукупної праці

означає зростання суспільної продуктивності праці, а отже і ефективності виробництва.

Крім того, якщо продукти праці не знаходять споживача, тобто не є суспільними споживчими вартостями, витрачена на їх виробництво праця з погляду суспільства є марною, непродуктивно. Таким чином, не кожна праця продуктивна, а лише та, яка створює споживчі вартості у відповідності із суспільними потребами.

Висновки. Проблема ефективності виробництва – багатогранна і потребує постійного вивчення. Нами зроблені спроби сформулювати ефективність виробництва на рівні народного господарства в цілому та сільського господарства як складової частини. При визначенні критеріїв ефективності виходили з того, що для збалансованого розвитку економіки має бути один основний критерій, а в кожній сфері, галузі виробництва – свій критерій, який є похідним від основного.

Перспективи подальших досліджень: оцінка ефективності виробництва в контексті єдиної методики визначення її показників, що забезпечило б порівнянність результатів і витрат на всіх рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Й. Крилем* Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства: Сокр. Пер с чешск. / Науч. ред. М.М. Макеенко. – М.: Экономика, 1981. – С. 28.
2. *В.В. Россоха* Ефективність використання виробничого потенціалу в аграрній сфері АПК // Економіка АПК. – 2004. – №6. – С. 17.
3. *В.Г. Андрійчук* Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С. 52-63.
4. *К. Маркс., Ф. Энгельс* Твор. 2-е вид., т. 23, С. 539.

СВІТЛИШИН Ігор Іванович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри аналізу і статистики ім. І.В. Поповича ДВНЗ “Державний агроєкологічний університет”

Наукові інтереси:

– дослідження ефективності виробництва